

ОСОБИСТІТЬ І СУТНІСТЬ У ПСИХОЛОГІЇ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ

Перетворення творчості в центральну цінність власного життя виводить особистість до царини особливих, інтегральних закономірностей, які потребують спеціальних підходів та засобів дослідження. Таким засобом ми пропонуємо застосування смислового простору інтегративного підходу як теоретико-методологічної парадигми дослідження проблеми життєтворчості, розвитку життєтворчої активності особистості [9].

Поставимо за мету з позицій інтегративного підходу з'ясувати психологічні особливості розуміння і динаміки категорій особистості і сутності людини, які складають підґрунтя психологічних механізмів розвитку життєтворчості особистості.

У межах інтегративного підходу особистість розглядається як форма прояву психічного, що має фрагментарну структуру, при цьому між фрагментами різних ділянок і рівнів існує конфліктна напруга. Так, В.Козлов провідним у структурі особистості вважає певне глобальне поле смислів самоідентифікації індивідуальної свідомості із собою як психосоціально цілісною істотою, виражене в Я-концепції. Це утворення описується як сукупність підсистем Я, що складає багатокomпонентну складну сітчасту структуру. В середині самої структури особистості виокремлюється три глобальні підструктури: Я-матеріальне, Я-соціальне, Я-духовне (Р.Бернс, В.Джемс, І.Кон, Дж.Мід, В.Столін та ін.), з якими ототожнюється й ідентифікується особистість, а також напрям ідентифікації Его в часовому континуумі Я-реальне – Я-потенційне. Ядро “Я”-духовного складають інтимні, сакральні смисли, що стосуються провідних проблем

людського буття: самотність, проблеми смислу життя, смерті, екзистенційного суму тощо. Як уважає дослідник, проблеми екзистенції самі по собі є абсурдними й не можуть бути розв'язаними в межах Логосу. У цьому смислі духовне Его завжди є спробою подолати абсурд. Екзистенційні проблеми знаходять розв'язання в пікових, сакральних, нумінозних переживаннях, які мають глибоко інтимний характер, такий, що не може бути переданий словами. До складу “Я”-духовного входять: релігійні ідентифікації, людська етика, совість, усе, що стосується трансценденції “Я”-матеріального й “Я”-соціального [4:106].

О.Орлов розглядає особистість як систему мотиваційних відношень, якою володіє суб'єкт. Узагальнюючи визначення поняття “особистість” у межах різних психологічних теорій і шкіл, дослідник пропонує її визначення як соціального за природою, відносно стійкого прижиттєвого психологічного утворення, що складає систему мотиваційно-потребнісних відношень, які опосередкують взаємодії суб'єкта й об'єкта. Із цього визначення випливає, що, по-перше, особистість виступає атрибутивною характеристикою кожного людського суб'єкта, проте не самим цим суб'єктом; по-друге, особистість є такою психологічною характеристикою суб'єкта, яка регулює його відносини з об'єктивною дійсністю. Виокремлюється три типи зон, або фрагментів “емпіричної” особистості, що розглядається як дезінтегрована сукупність “персони”, “тіні”, і “лику”. За О.Орловим, актуалогенеза різних структур, що складають “емпіричну” особистість, представлена процесами персоналізації – підсилення особистісної “персони”, і персоніфікації, результатом якого є

розширення зон актуалізації людини, послаблення протистояння “персони” і “тіні”, збільшення самоприйняття тощо. Важливими наслідками процесів персоналізації й персоніфікації виступають різні за психологічним змістом зміни Я-концепції людини, її самосвідомості, пов'язані з особливостями самоотождотчення й самоприйняття. Персоніфікована особистість, або “лик” людини є гармонійними “внутрішніми” мотиваціями й буттєвими цінностями. Для такої особистості характерними є змінені (порівняно з конвенційними) стани свідомості й “пікові переживання” (А.Маслоу), її можна охарактеризувати як “повноцінно функціонуючу особистість” [5].

О.Орловим для позначення суб'єкта як трансперсональної психічної реальності використовується термін “сутність” (Г.Гурджієв). Цей термін, витоки якого йдуть від латинського слова “essere” – буття, у такому ж значенні використовується також у концептуальному апараті онтопсихології. У межах гуманістичної психології цю інстанцію зазвичай позначають як “Внутрішнє Я”. Так, М.Боуен, використовуючи терміни “сутність” і “Внутрішнє Я” як синоніми, зазначає: “Зміни особистості в процесі психотерапії є результатом нашого контакту з нашою власною сутністю, наслідком заспокоєння й зміцнення неконтрольованого розуму (mind), за допомогою чого ми можемо відчути наше Внутрішнє Я (Inner Self) і діяти, спираючись на це джерело сили й мудрості” [6:525]. Такий погляд поділяє також Т.Лірі: “Коли ... людина піднімається до вершин духовної свідомості, її особистість змінюється. Нова точка зору дозволяє побачити обмеженість її еготичних підстав. З поверненням людина привносить частину власного об'єднуючого духовного досвіду в нормальний стан свідомості, асимілює цей досвід,

завдяки йому розширює межі власної особистості. Ця зміна супроводжується заміною негативних, неінтегрованих аспектів особистості на позитивне інтегруюче бачення світу” [1:105].

Уявлення О.Орлова щодо структури особистості співвіднесені до поглядів видатного українського мислителя В.Зеньковського. Згідно його концепції, особистість складається з двох «я»: глибинного та емпіричного. Емпіричне «я», за В.Зеньковським, формується у потоці психічного життя, але саме виникнення емпіричного «я» можливе тому, що у підвалинах особистості є глибинне «я». У справжньому сенсі слова єдність особистості бере початок лише з глибинного «я», котрим воно утримується і визначається [2].

У дослідженні В.Татенко відбувається наближення до поняття сутності людини через категорію суб'єктності. Позиція автора полягає у тому, що суб'єкт завжди присутній, наявний, і завжди знаходиться у стані самостановлення, самовдосконалення і саморозвитку. На думку дослідника, доцільно говорити не про появу суб'єкта, а про онтологічний рівень його виявлення, що визначається системою «субстанціональних інтуїцій» «суб'єктного ядра» людської істоти [8:253-257].

Отже, особистість не є сутністю, сутність не є особистістю. Особистість виникає й формується в галузі предметного змісту, сутність локалізована на суб'єктному полі суб'єкт-об'єктної взаємодії; провідною характеристикою особистості є її атрибутивність, сутності – відсутність будь-яких атрибутів, вона сама є їх джерелом. Особистість живе в плані феноменів, існування; сутність незмінно перебуває в плані ноуменів, буття.

Більшість сучасних учених (В.Барулін, І.Бех, Л.Буєва, Ю.Вяземський, П.Єршов, М.Каган, М.Савчин, І.Силуянова, П.Симонов,

Ж.Юзвак та ін.) пов'язують індивідуальну й неповторну сутність людини з її духовністю, складовими якої виступають творчість, самосвідомість, самоосмислення з погляду ціннісних орієнтацій та ідеалів, свобода в самореалізації сутнісних сил. Так, М.Савчин вважає духовною основою людини її внутрішню особу. На його думку, духовність – це не продукт культури, що нав'язаний людині ззовні, це істинне єство людини, що дримає в глибинах її духу, її надсвідомого, вищій момент людської індивідуальності [7:154-155].

Визнання відмінності особистості й сутності, зовнішнього й внутрішнього Я людини означає водночас і постановку проблеми взаємодії між ними. Ця взаємодія може бути описана в загальному як сукупність двох різноспрямованих процесів – опредмечування й пригнічення, що формують внутрішню (суб'єкту) межу особистості.

Важливими психологічними феноменами, що характеризують динаміку змісту на межі між особистістю й сутністю – це так звані феномени істинного й хибного самоототожнення. Істинне самоототожнення означає постійний пошук відповіді на запитання “Хто Я?”, внутрішню роботу із самодослідження, прагнення розібратися в різноголосиці

субособистостей, почути кризь неї найчистіші, неспотворені послання сутності, Внутрішнього Я [5].

Внутрішні перешкоди на шляху самодослідження й самовдосконалення людини, за Г.Гурджиєвим, є наслідком процесу формування особистості, того, що вихідна людська потенційність (сутність) потрапляє в полон до своєї особистісної оболонки, до своєї рідної “психічної пастки” [5].

Стереотипне й фіксоване хибне самоототожнення пов'язане із самонеприйняттям, і, відповідно, із неприйняттям інших, воно спричиняє стагнацію особистісного розвитку, різку поляризацію “персони” і “тіні” в особистості людини. І навпаки, кризи особистісного розвитку (вікові й екзистенційні) обумовлюються здебільшого відмовою людини від усталених хибних самоототожнень. За Г.Гурджиєвим, реалізація й звільнення людини припускає зміну традиційного відношення між сутністю й особистістю: особистість повинна стати пасивною в її відношенні до сутності. Тільки таким чином може виникнути постійне та інтегроване “Я”.

Зважаючи на визнання суттєвого значення процесів ідентифікації, мотивів і мотиваційних відношень у процесі розвитку особистості, представлене в анонсованих дослідженнях, узагальнимо описані уявлення щодо структури особистості у вигляді такої схеми (див. рис. 1).

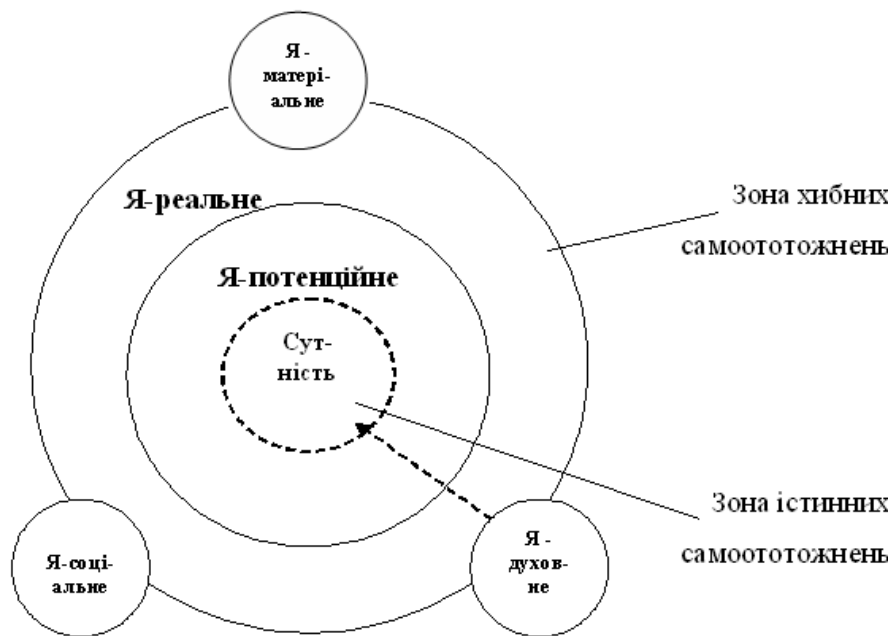


Рис. 1. Особливості структури особистості в інтегративному підході

Як впливає зі схеми, зону свідомих і несвідомих Его-ототожнень представлено у вигляді Я-реального, яке розглядається як зовнішня межа особистості, що містить у собі підструктури Я-матеріального, Я-соціального і Я-духовного. Вона пов'язана із процесами персоналізації. Зонаю актуалізації виступає Я-потенційне, безпосередній зв'язок з яким відбувається крізь підструктуру Я-духовного в процесі трансценденції Я-матеріального і Я-соціального, персоніфікації. Я-потенційне складається з Я-можливого (яке також містить можливі варіанти матеріального, соціального й духовного Я) і Я-ресурсного, яке здебільшого не усвідомлюється. Ядром Я-потенційного виступає Істинне Я, або сутність, шлях до якого в процесі персоніфікації супроводжується досвідом Я-ресурсного.

Зазначимо, що визначальною категорією, за допомогою якої відбувається розвиток духовного потенціалу людини, є сутність. Під **“сутністю”**, або Істинним «Я» ми розуміємо позначення суб'єкта як трансперсональної психічної реальності. Необхідно констатувати, що не зважаючи на вживання означеного терміну у психологічній

літературі, завдання адекватного розкриття його психологічного змісту все ще залишається актуальним.

Розглянемо одну з нечисленних спроб з'ясування психологічних особливостей цього поняття, здійснену І.Калінаускасом у межах психотехнічного підходу – обґрунтування методики диференційних функціональних станів (ДФС).

Дослідником запропонований інструментальний підхід до розуміння людини як цілого, згідно якого в неї постулюється сукупність трьох інструментів: свідомості, психоемоційної сфери та тіла. На ґрунті цих інструментів в людини формується сукупність взаємовідносин з різними рівнями Світу: особистість на базі свідомості, сутність на базі психоемоційної сфери, індивідуальність на базі тіла [3:37-39]. При цьому провідним мотивом сутності є «прагнення почути Іншого», вимога до тіла – спокій, ідеал партнерства – психоемоційний резонанс, співпереживання.

Згідно означеного підходу сутність – сукупність відносин людини як цілого з цілим на базі психоемоційної (психоенергетичної) сфери. З позицій

методу якісних структур вона виглядає так (рис.2).

Як видно з рисунку, аспектом організації сутності виступають психоенергетичні процеси відновлення та витрат енергії; аспектом функціонування - звучання, діапазон станів, що формуються; аспектом зв'язку - психоенергетичне сприйняття (емпатія, сугестія, резонанс); і аспектом координації – мова станів [3].

І.Калінаускас визначає також вікові закономірності розвитку сутності: у 37-40 років особистість як джерело активності “виключається”, її

джерелом стає сутність людини. Спілкування людини на підставі сутності має найменше конвенцій, це стан глибокого резонансу. Уміння реально сприймати сутність людини є однією з вищих цінностей духовного світу. Проте механізм сутності, за І.Калінаускасом, сам по собі не “включається”, для цього необхідна наполеглива праця. Саме тому у звичайної людини сутність як інструмент є найменш розвинутою, порівнянно з особистістю та індивідуальністю [3:53].

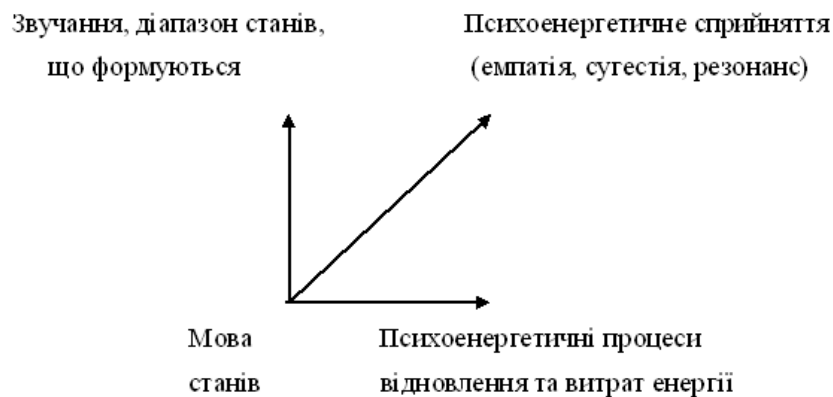


Рис.2. Системний опис категорії сутності за методом якісних структур

Отже, результати здійсненого нами аналізу дозволяють стверджувати, що основу психологічних механізмів процесу розвитку життєтворчої активності складають інтегративні процеси персоніфікації особистості, істинного самоототожнення на підставі змін Я-концепції, самосвідомості. Психологічні структури, що

відповідають за ці процеси й вважаються психологами їх джерелом, виступають характеристиками суб'єкта (сутність). Сутність, на відміну від особистості, має позаатрибутивний характер, що дозволяє розглядати її як джерело людської потенційності (і відповідно творчості й життєтворчості вищих рівнів).

ЛІТЕРАТУРА

1. Друри Н. Трансперсональная психология. – Львов: Инициатива, 2001. – 208 с.

2. Зеньковский В.В. Проблемы психологической причинности. К., 1914. – 435 с.

3. Калинаускас И. Наедине с миром. – Спб., 2000. – 300 с.

4. Козлов В.В. Психотехнологии измененных состояний сознания. Личностный рост. Методы и техники. – М., 2001. – 384 с.

5. Орлов А.Б. Психология личности и сущности человека: Парадигмы, проекции, практики: Учеб. пособие для студ. психол. фак. вузов. – М.: “Академия”, 2002. – 272 с.

6. Психология личности. – Т.2. – Хрестоматия. – Самара, 1999. – 544 с.

7. Савчин М.В. Духовний потенціал людини / Орест Пілько (літ.ред.). —

Подано до редакції 17.04.06

Івано-Франківськ : Плай. Вид-во Прикарпатського ун-ту, 2001. — 204 с.

8. Татенко В.А. Психология в субъектном измерении. К.: Просвита, 1996. – 404 с.

9. Ямницький В. Психологія життєтворчої активності особистості: Монографія. – Одеса: СВД Черкасов М.П., Рівне: РДГУ, 2004. – 360 с.

РЕЗЮМЕ

В статье представлены результаты теоретического анализа психологических взаимоотношений

контекстов понятий личности и сущности человека в контексте психологии жизнетворчества.

особенностей психологии
смысловых

SUMMARY

The article presents some results of theoretical analysis concerning psychological particularities of interrelation of semantic contexts of notions “personality” and “essence of individual” in context of Life Creation Psychology.